

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В. Д. Базилевич,
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
decanat_econom@univ.kiev.ua

Проаналізовано сутність, передумови виникнення і особливості функціонування ринку інтелектуальної власності. Розглянуто основні суперечності сучасного ринку інтелектуальної власності. Визначено тенденції розвитку ринку інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, ринок, суперечності.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. В сучасних умовах одним із основних факторів розвитку міжнародних ринків товарів та послуг є зростання обсягів торгівлі продукцією, що вироблена з використанням об'єктів інтелектуальної власності, а також масштабів пов'язаного з цим ринку інтелектуальної власності. При цьому, ринок інтелектуальної власності не лише забезпечує зростання обсягів експорту країн із розвинутою ринковою економікою, а й утворює невід'ємну і надзвичайно вагомую складову їх національної економіки. Аналіз даних Європейського патентного офісу засвідчує, що галузі, які базуються на використанні об'єктів інтелектуальної власності, в країнах ЄС забезпечують зайнятість понад четверті усього працездатного населення, формування понад 38% ВВП та близько 90% експорту усієї

продукції [1]. Таким чином, характерною ознакою функціонування сучасних розвинених економік є дієвий ринок об'єктів інтелектуальної власності, через який продукти творчої розумової праці вводяться у господарський обіг.

У ХХІ ст. інтелектуальна власність поряд із капіталом і працею стає одним з провідних економічних ресурсів, що формує основу для виникнення та функціонування особливого глобалізованого ринку з власною специфічною архітектонікою. Зазначені зміни у повній мірі відчувають не лише мікроекономічні суб'єкти, а і уряди провідних країн світу, що нині розглядають розвиток ринку інтелектуальної власності як один із головних пріоритетів державної економічної політики.

При цьому, сучасний ринок інтелектуальної власності характеризується не лише специфічними тенденціями розвитку, а й властивими лише йому суперечностями, які зумовлюються особливостями інтелектуального продукту як об'єкту ринкових відносин. Таким чином, дослідження сутності, специфіки функціонування і особливостей розвитку ринку інтелектуальної власності становить актуальну проблему сучасної економічної науки.

Зміст відносин інтелектуальної власності та механізм функціонування ринку інтелектуальної власності знайшли висвітлення у працях Брукінг Е., Мухопода В., Орлюк О., Бутніка-Сіверського О., Цибульова П. та ін. Водночас, на наш погляд суперечності, що лежать в основі сучасного ринку інтелектуальної власності та тенденції його розвитку вимагають поглибленого аналізу, результати якого репрезентує наше дослідження.

Мета та методика дослідження. Мета полягає у ґрунтовному вивченні сутності, передумов виникнення, суперечностей та тенденцій розвитку сучасного ринку

інтелектуальної власності. Методологічну основу дослідження складають метод наукової абстракції, діалектичний метод, а також методи аналізу та синтезу.

Результати досліджень. Відносини інтелектуальної власності значним чином зумовлюються створенням та використанням інтелектуальних продуктів як специфічних об'єктів товарно-грошових відносин. Відповідно, ринок інтелектуальної власності нерозривно пов'язаний із формуванням і розвитком інститутів інтелектуальної власності. Сучасний ринок інтелектуальної власності є системою економічних відносин з приводу купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності, яка характеризується рядом специфічних рис. По-перше, на ринку інтелектуальної власності здійснюється купівля-продаж не самих продуктів інтелектуальної діяльності, а прав на них. При цьому, володіння результатами інтелектуальної діяльності не припиняється після їх передачі іншим суб'єктам, внаслідок чого можливе одночасне використання одного інтелектуального продукту багатьма суб'єктами.

По-друге, ринок об'єктів інтелектуальної власності потребує створення ефективної системи специфікації та захисту відповідних прав. Передача прав на об'єкти інтелектуальної власності – складний процес, пов'язаний із формуванням довгострокових економічних відносин з приводу використання інтелектуальних благ. Це пов'язано з необхідністю чіткого визначення форм і методів спільного захисту економічних інтересів контрагентів, страхування їхніх ризиків і забезпечення гарантій.

По-третє, ринок інтелектуальної власності характеризується отриманням продавцями надприбутків у короткостроковому періоді. Монополізм зумовлений структурою виключних прав, що є товаром на ринку об'єктів інтелектуальної власності.

По-четверте, сучасний ринок інтелектуальної власності має суперечливий характер внаслідок відчутного впливу нових і засобів комунікації, що породжує структурний поділ на легальний та тіньовий ринки, які тісно взаємопов'язані між собою.

По-п'яте, попит на об'єкти інтелектуальної власності є низько еластичним і залежить від попиту на вироблені за їх участі товари та послуги [2, с.300-302].

Найважливішими передумовами становлення ринку інтелектуальної власності були: відносна відособленість інтелектуальної власності як системи виключних прав на результати інтелектуальної діяльності; свобода вибору для продавців та покупців; наявність відповідного інституційного забезпечення та інфраструктури.

Розвиток ринку інтелектуальної власності за умов становлення інформаційного суспільства є складним та суперечливим процесом. Основними суперечностями, що визначають специфіку сучасного ринку інтелектуальної власності є такі:

- суперечність між нетоварною сутністю об'єктів інтелектуальної власності та товарною формою їх вираження;

- суперечність між сутністю інтелектуальної власності як суспільної власності і формами її прояву як приватної (індивідуальної) власності;

- суперечність між привласненням ідеального змісту об'єктів інтелектуальної власності та привласненням їх матеріальних носіїв [2, с.161-163].

Товар є економічним благом, призначеним для обміну. На відміну від традиційних товарів, продуктам розумової творчої праці людей притаманна низка унікальних властивостей, що роблять їх нетоварними за своєю природою благами. За цих умов, саме право інтелектуальної власності виступає інструментом

відчуження інтелектуальних продуктів та залучення їх до товарно-грошового обігу.

Крім того, захист прав інтелектуальної власності може не лише стимулювати потенційних творців інновацій до продукування та обміну результатами їхньої діяльності на комерційній основі, а й створювати перешкоди для інноваційного розвитку економіки, важливим чинником якого є поширення нових знань та їх доступність для широкого загалу. Ця суперечність загострюється за умов глобалізації економіки, що супроводжується поглибленням інноваційного розриву між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються.

Серед тенденцій, що характеризують розвиток сучасного ринку інтелектуальної власності, на нашу думку, потрібно визначити:

1. Збільшення кількості об'єктів інтелектуальної власності. Зазначена тенденція характеризує не лише розвиток світового ринку інтелектуальної власності, а й динаміку національного ринку України. Зокрема, за даними Державної служби інтелектуальної власності в Україні щорічно подається близько 5000 заявок на реєстрацію винаходів, 10000 заявок на реєстрацію корисних моделей, 1700 заявок на реєстрацію промислових зразків, 30000 заявок на реєстрацію товарних знаків [3].

2. Збільшення масштабів ринку ліцензій та зростання кількості договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. За даними Державної служби інтелектуальної власності в 2014 р. було зареєстровано 2150 договорів щодо розпорядження майновими права промислової власності проти 1885 договорів у 2010 р. [3, с.20]

3. Зростання рівня залучення споживача у виробництво об'єктів права інтелектуальної власності – в світовій економіці спостерігається тенденція до активізації

залучення споживачів інформації до її виробництва, крім того широко використовується принцип спільного створення інформації.

4. Фрагментація ринку авторського права – вільний доступ до мережевих інформаційних систем та комп'ютерних технологій призводять до атомізації інформаційних потоків та розвитку ринку похідних і складених творів.

5. Збільшення обсягів патентування у сфері так званих комплексних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних. У деяких галузях на основі комплексних технологій, компанії стратегічно вибудовують великі портфелі патентів.

6. Формування нових типів посередників на ринках інтелектуальної власності, а саме: менеджерів з трансферу технологій, розрахункових палат та брокерських контор.

7. Підвищення рівня державної підтримки розвитку ринку інтелектуальної власності. Багато країн запроваджують політику, спрямовану на використання результатів досліджень для стимулювання інновацій у реальному секторі економіки, стимулювання патентної діяльності в університетах і державних дослідницьких організаціях з подальшою комерціалізацією винаходів.

8. Тінізація ринку інтелектуальної власності, зростання масштабів ринків контрафактної продукції. За оцінками Організації економічного співробітництва та розвитку, обсяги світового продажу контрафактної продукції та підробок щороку збільшуються і нині сягнули майже 10% від обсягу світової торгівлі.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи дослідження слід зазначити, що сьогодні розвинутий ринок інтелектуальної власності є невід'ємною складовою постіндустріальної стадії цивілізаційного розвитку, що формує основу економіки провідних країн світу і є

джерелом їх добробуту. На жаль, суперечності, які характеризують сучасний ринок інтелектуальної власності і визначаються особливостями інтелектуального продукту, є однією із причин його тінізації. Економічне піратство нині становить невід'ємну частину ринку інтелектуальної власності унаслідок високої прибутковості виробництва контрафактної продукції і, водночас, недостатньої ефективності систем захисту прав інтелектуальної власності. Ринок інтелектуальної власності, безперечно, має значний потенціал розвитку. Проте досягнення зазначеної мети може відбутися лише за умов консолідації зусиль усіх учасників навколо вирішення проблеми його тінізації. Система захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності має постійно розвиватися і доповнюватися високою прозорістю, ефективною системою формальних і неформальних інституцій, а також злагодженою діяльністю органів судової та виконавчої влади. Лише за умов ефективного поєднання раціональної економічної політики та господарської практики ринок інтелектуальної власності може стати джерелом добробуту нації та справедливо служити інтересам суспільства та усіх його учасників.

Список використаних джерел

1. Industry-Level Analysis Report: Intellectual property rights intensive industries: contribution to economic performance and employment in the European Union. – Germany: European Patent Office, 2013. – 144 pp.
2. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність [текст]: підручник / В.Д. Базилевич. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2014. – 671 с.
3. Річний звіт Державної служби інтелектуальної власності України за 2014 р. [текст] / Державна служба інтелектуальної власності України. – К., 2015. – 64 с.